

PRINOSI AKADEMIKA MILANA MOGUŠA PROUČAVANJU POVIJESTI HRVATSKOGA JEZIKA I HRVATSKE ONOMASTIKE

Akademik Milan Moguš u svojem dugom i plodonosnom znanstvenom radu, uz ostalo, bavio poviješću hrvatskoga jezika te hrvatskom onomastikom.

Prve članke iz povijesti hrvatskoga jezika objavio je u *Radovima Zavoda za slavensku filologiju* – u 9. broju toga časopisa 1967. izlaze mu dva rada: *Formiranje hrvatskosrpskog vokalizma te Gubljenje poluglasa kao uzrok nekim posljedicama u hrvatskosrpskom konsonantizmu*. Sintetizirajući spoznaje o razvoju hrvatskoga fonološkog sustava, u „proljećarskoj“ 1971. u izdanju Nakladnoga zavoda Matice hrvatske objavljuje *Fonološki razvoj hrvatskoga jezika*, knjigu nevelika opsega (100 stranica), ali važna sadržaja ocijenjenu kao „prvo strukturalistički koncipirano djelo o određenu cjelovitu segmentu hrvatskoga jezika“ koje je „preteča svim budućim interpretacijama genetskolingvističkih disciplina unutar hrvatskoga jezika. Njezin je teorijsko-metodološki koncept, odabran u ponudi teorija onodobne vodeće znanstvene misli, bio izrazito inovativan u odnosu na istrošene i anakrone mladogramatičarske koncepte, preživjele u ovdašnjoj sredini i do kasnih šezdesetih godina“¹. U njoj autor pregledno prikazuje povijest fonološkoga sustava, tj. mijene koje su se događale u vokalizmu, konsonantizmu i akcentuaciji od praslavenskoga preko starohrvatskoga do suvremenoga hrvatskoga (standardnog) jezika. Naziv jezika u naslo-

¹ Iva Lukežić. 2010. Nad knjigama Milana Moguša – o dijakronijskoj fonologiji hrvatskoga jezika. *Filologija*, 554, Zagreb, 165–177.

vu knjige (*hrvatski*, a ne *hrvatski ili srpski* – kako je u vremenima koja su uslijedila bilo „politički podobno“) bio je razlogom njezina ponovnog neizdavanja unatoč činjenici što je studentima hrvatskoga jezika bila neizostavnim udžbenikom te obveznom ispitnom literaturom.² Tek 39 godina poslije, 2010., Školska knjiga objavljuje njezino dopunjeno i prošireno izdanje (143 str.) naslovljeno *Povijesna fonologija hrvatskoga jezika*. U usporedbi s knjigom *Fonološki razvoj hrvatskoga jezika*, *Povijesna fonologija hrvatskoga jezika* nadograđena je autorovim novim promišljanjima i spoznajama o hrvatskoj fonologiji te spoznajama drugih kroatista i slavista o navedenoj problematici. Ta je knjiga i danas nezaobilazni priručnik u učenju i razumijevanju mijena koje su obilježile razvoj hrvatskoga fonološkog sustava.

Uz jezik je neraskidivo vezano i pismo, pa će i bilježenje hrvatskoga jezika hrvatskim pismima pretkazivo biti predmetom Moguševa interesa. Bio je vrstan poznavatelj svih triju hrvatskih pisama, a studijom *Latinica u Hrvata* (objavljenom 1969. u suautorstvu s Josipom Vončinom u *Radovima Zavoda za slavensku filologiju*) osvjetljava povijest toga hrvatskog pisma od 11. stoljeća osvrćući se na mnoge pokušaje sređivanja hrvatske latiničke grafije od Marka Marulića i Petra Hektorovića preko Šime Budinića, Rafaela Levakovića, Bartola Kašića, Rajmunda Đamanjića, Pavla Rittera Vitezovića i slavonskih pisaca 18. stoljeća do Ljudevita Gaja, Đure Daničića i Pere Budmanija.

Akademik Milan Moguš autor je opsežne studije *Povijesni pregled hrvatskoga književnog jezika*, početnoga poglavlja u prvoj od triju knjiga velike Akademijine gramatike, objavljenoj 1991. pod naslovom *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*.³ Obrazlažući uvršta-

² „Do drugoga izdanja nije došlo jer su se uskoro promijenile političke prilike, a ja tada nisam htio promijeniti (proširiti) ime jeziku“. Milan Moguš. 2010. Predgovor ovom izdanju. U: *Povijesna fonologija hrvatskoga jezika*. Zagreb, Školska knjiga, 5.

³ Autorstvo ostalih dijelova prve knjige „nacrtā za gramatiku“ – fonetike, fonologije i morfologije „hrvatskoga književnog jezika“ – potpisuju Ivo Škarić, Dalibor Brozović, Slavko Pavešić, Stjepko Težak i Stjepan Babić.

vanje povijesnoga pregleda u gramatiku standardnoga jezika, Radoslav Katičić (jedan od recenzenata) u *Predgovoru* ističe: „Milan Moguš je napisao povijesni pregled, bez kakvoga ozbiljne gramatike ne može biti kad joj je predmet, kao što je hrvatski književni jezik, bitno određen ne samo uporabno nego upravo i povijesno, kada mu u osobinama ustrojstva svugdje prosijavaju povijesni slojevi pa se i njegova pojavnost samo tako može doista razumjeti. Stoga su bez toga pregleda i knjige o tvorbi i sintaksi ostajale nedorečene. Autor je izradio sintezu dosadašnjih rezultata, ali je u svoj prilog unio i sasvim novih pogleda i podataka“.⁴ Taj sintetski pregled akademik Moguš dvije godine poslije (1993.) proširuje te objavljuje zasebnu knjigu *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, u kojoj kroz sedam razdoblja – od *Plominskoga* i *Krčkoga natpisa* te *Valunske ploče* iz 11. stoljeća do 90-ih godina 20. stoljeća – osvjetljava bogatu povijest hrvatske pisane riječi pokazujući da je „hrvatski književni jezik u svojim temeljima trodijalektalan, ali je isto tako u svom povijesnom protegu neprestanim prožimanjem pojava različitosti izgrađivao svoje dublje jedinstvo“⁵. Posebnosti takva prožimanja i izgradnje toga jedinstva pokazao je Moguš na primjerima hrvatskih književnih tekstova. Knjiga je doživjela još dva izdanja na hrvatskome jeziku – 1995. i 2009. Godine 1995. tiskana je na engleskome jeziku (*A History of the Croatian Language: Toward a Common Standard*), a 2001. izlazi njezino njemačko izdanje (*Geschichte der kroatischen Literatursprache*).

Akademik se Moguš u brojnim radovima iz povijesti hrvatskoga jezika dotaknuo mnogih važnih osoba iz te povijesti i njihovih djela. Jedan od omiljenih pisaca, trajna inspiracija, bio mu je otac hrvatske književnosti

⁴ Radoslav Katičić. 1991. Predgovor. U: Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Slavko Pavešić, Ivo Škarić, Stjepko Težak. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: nacrti za gramatiku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Globus.

⁵ Milan Moguš. 1991. *Povijesni pregled hrvatskoga književnog jezika*. U: Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Slavko Pavešić, Ivo Škarić, Stjepko Težak. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: nacrti za gramatiku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Globus, 20.

Marko Marulić. Osim priređivanja izdanja njegovih djela te objavljivanja radova manjega opsega (npr. *O proučavanju Marulićeva jezika*, 1972.; *Kako su se Marulićeva djela našla u kompjutoru?*, 1975.; *O prijelazu -m u -n u Marulićevoj „Juditi“*, 1977.; *Marulićev opis nekih prirodnih pojava u njegovim hrvatskim djelima*, 1982.; *Uz još jedno čitanje Marulićeve „Judite“*, 1988.; *O hrvatskim prijevodima De imitatione Christi, osobito o Marulićevu*, 1989.; *O Marulićevoj frazeologiji u „Juditi“*, 1990.; *Rječnik Marulićevih „Pisni razlikih“* 1993.; *Rječnik dijaloških i dramskih tekstova Marka Marulića*, 1994.; *Marko Marulić – otac hrvatskoga književnog jezika*, 2001.), sa Željkom Bujasom 1980. objavljuje *Kompjutorsku konkordanciju Marulićevih djela*, a dvadesetak godina poslije (2001.) samostalno izrađuje i tiskom objavljuje *Rječnik Marulićeve Judite*. Obuhvativši svih 17.600 pojava leksikografski ih obrađuje u 3.495 natuknica koje nadslavljavaju isto toliki broj rječničkih članaka sastavnicom kojih su i sveze riječi te frazemi. Ocjenjujući *Rječnik*, Ivo Frangeš konstatira: „Bogatstvom primjera Mogušev *Rječnik Marulićeve „Judite“* još nas je prisnije spojio sa zlatnim osnovom naše umjetničke epike, i Marulićevom riječi. U njoj se najtočnije odzrcaljuje duh vremena, duh grada i naroda u kojem je nastajala. Pa koliko je ova knjiga vokabular *Judite* (svake njezine riječi, svakog značenja), toliko je i svojevrsan mali leksikon Marulićeva univerzuma.“⁶

U više je navrata akademik Moguš pisao o Jurju Križaniću – objavio je monografiju *Križanićeva hrvatska gramatika* (1984.) te niz radova u kojima se bavi Križanićem jezikoslovcem, gramatičarom ozaljskoga jezično-književnoga kruga, njegovim naglascima, fonološkim napomenama o „hervatskoj otmini“, njegovim prinosom štokavskoj dijalektologiji, te hrvatsko-ruskim podudarnostima u *Gramatičnom izkazanju ob ruskom jeziku*.

Predmetom bavljenja akademika Moguša bili su i Ivan Mažuranić (1991. piše o leksikografskoj obradi Mažuranićeva spjeva *Smrt Smail-*

⁶ Ivo Frangeš. 2003. Milan Moguš, *Rječnik Marulićeve „Judite“*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2001, 355 str. *Colloquia Maruliana*, XII, Zagreb, 311–314.

age Čengića, 2006. o imenima u tome spjevu, s Markom Tadićem 2005. uređuje *Mažuranićev zbornik: izlaganja sa skupa u povodu svečanoga obilježavanja 200. obljetnice rođenja Ivana Mažuranića*, a 2015. isti dvojac objavljuje *Rječnik pjesama Ivana Mažuranića*) te brat mu Antun Mažuranić (1978. Moguš piše monografiju naslovljenu *Antun Mažuranić*, a iste godine objavljuje rad o njegovim dvjema gramatikama). Pavlom Ritterom Vitezovićem i njegovim djelom bavi se u nekoliko radova (predmetom su analize grafijska reforma, Vitezovićev jezik, njegova *Senjčica* i Vitezović kao jezikoslovac). Prikazom popraća pretisak Kašićeve gramatike, osvrće se na njegov rječnik te piše o jeziku Kašićeva Očenaša. I Ljudevit Gaj bio je temom Moguševih radova u kojima propituje njegovu grafijsku reformu te analizi podvrgava *Kratku osnovu*. Tu su i radovi o Grguru Senjaninu, Peri Budmaniju, Ivan Belostencu, Tomi Matiću, Matiji Smodeku, Nikoli Dešiću i dr. – sve redom važnim osobama koje su na svoj način obilježile povijest hrvatskoga jezika.

Moguš je u zasebnim radovima pisao o pojedinim spomenicima hrvatske pisane kulture (npr. o *Bašćanskoj ploči*, *Istarskome razvodu*, *Povaljskoj listini* i *Senjskome statutu*), a ispod njegova su pera izišli i sumarni prikazi, opsežne studije o hrvatskim filološkim školama 19. stoljeća, počecima hrvatskoga tiskarstva te o hrvatskim gramatikama 17. i 18. stoljeća.

Čitajući radove povijesnojezične tematike koje je potpisao akademik Milan Moguš, spoznajemo njegovu nezaobilaznost pri svakome spomenu zaslužnih proučavatelja i tumača povijesti hrvatskoga jezika, jezika za čije se ime i primjenu „u školama, novinstvu, javnom i političkom životu, na radiju i televiziji“ zalagao kao jedan od potpisnika *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* (1967.).

U bogatu znanstvenom opusu akademika Milana Moguša dvadesetak je radova posvećeno različitim aspektima imenske problematike. Ti su radovi objavljeni u rasponu od pola stoljeća u prestižnim domaćim i inozemnim časopisima (*Jezik*, *Radovi Slavenskoga instituta*, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, *Onomastica Jugoslavica*, *Folia onomastica Croatica*; *Onomastica Slavica Helvetica*), u zbornicima radova s onomastičkih konferencija (*Prva jugoslavenska onomastička konferencija*, *Vtora jugoslovenska onomastička*

konferencija, Četrta jugoslovenska onomastična konferenca, Zbornik Šeste jugoslovenske onomastičke konferencije) te u Akademijinoj ediciji *Ljetopis JAZU*.

U većini onomastičkih radova akademika Moguša tematizira se hrvatska toponimija – autor se u njima bavi pitanjima određivanja kronologije na osnovi toponimskoga lika (*O relativnoj kronologiji u toponimiji*, 1987.), istražuje nazive zanimanja u toponimima (*Nazivi zanimanja kao toponimi*, 1980.; *Berufsbezeichnungen als Toponyme* 1981.), piše o ojkonimima nastalim različitim tvorbenim načinima od hidronimijskih imenica i hidronima (*Hidronimijski ojkonimi*, 1981.), analizira odraz vokalizacije slaboga *šva* u apelativu *malin* na kojemu se temelje hrvatski toponimi razmješteni na čakavskome području (*Jedna južnoslavenska crta u hrvatskoj toponomastici*, 1973. – 1974), izvještava o terenskome istraživanju toponimije zasvjedočene od Stona do Ulcinja (*Toponomastička istraživanja južnog Jadrana*, 1956.) te piše o njezinim značajkama (*Toponimija u južnom dijelu jugoslavenske obale Jadrana*, 1976.; *Die Toponymie des südlichen Teiles der jugoslawischen Adriaküste*, 1978.).

Pretkazivo je Moguševo bavljenje toponimijom rodnoga Senja – u jednome radu izvještava o rezultatima terenskoga i arhivskoga istraživanja senjske toponimije (*Sakupljanje toponomastičke građe u Senju*, 1959.), a u dvama (*Pogled na današnju senjsku toponimiku*, 1959., i *Toponimika u prvim zemljišnim knjigama bivšeg senjskog kotara*, 1966.) raščlanjuje tu toponimiju iščitavajući važne jezične i izvanjezične poruke toponimskih potvrda.

Očekivan je također angažman Moguša pravopisca u rješavanju pravopisnih pitanja vezanih uz imena raznih kategorija – u časopisu *Jezik* daje odgovore na pitanja kako pisati ime podvelebitskoga Starigrada te od njega izvedenih etnika i ktetika (*Starigrad, Starigradčanin, starigradski*), kako pravilno pisati dvorječna i višerječna imena ulica i trgova (*O pisanju imena ulica i trgova*) te ime zagrebačke Osnovne škole narodnih heroja (*O pisanju imena jedne osnovne škole*).

U dvama onomastičkim radovima akademik Milan Moguš piše o antroponimima – u jednome od njih tumači postanak prezimena tipa *Pe-*

tric i Petrica (*Prezimana nalik na imena*, 1982.), a u drugome – koji po svojoj tematici pripada u nas slabo obrađivanu području literarne onomastike – donosi iscrpan popis, opis te prikaz čestotnosti 50-ak imena te od imena izvedenih pridjeva potvrđenih u Mažuranićevu spjevu *Smrt Smail-age Čengića* (*O imenima u Mažuranićevoj pjesmi Smrt Smail-age Čengića*, 2006.).

Zapisujući hrvatsku onimiju te opisujući njezine značajke, akademik se Moguš potvrđuje kao vrstan dijalektolog i znalac povijesti hrvatskoga jezika te pokazuje koliko je važno poznavanje terenskih dijalektnih i povijesnojezičnih činjenica u tumačenju postanka imena i njegova današnjega lika.

Vezano uz onomastiku, svakako treba spomenuti i važne funkcije akademika Moguša u međunarodnim i domaćim onomastičkim odborima – bio je dugogodišnji član Međunarodnoga komiteta za onomastičke znanosti u Leuvenu, predsjednik Međuakademijskoga odbora za onomastiku koji je djelovao pri Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Osim toga bio je glavni urednik triju brojeva (10, 11, 12) časopisa *Onomastica Jugoslavica* (Zagreb, 1982., 1984., 1987.), a od 1982. do 1991, kada izlazi posljednji (14.) broj toga časopisa, član je njegova Uredništva. Ime akademika Moguša upisano je u odjeljak o uredništvu u svaki od 25 za njegova života objavljenih brojeva časopisa *Folia onomastica Croatica*.

Svi Moguševi povijesnojezični i onomastički radovi, kao uostalom i svi ostali radovi iz njegove bogate bibliografije koji svjedoče o širini njegova znanstvenog interesa, pisani su prepoznatljivim moguševskim stilom, čija su značajka jasnoća, logičnost, odmjerenost, dosljednost, argumentiranost i sustavnost. Svojim radom na prikazanim dvama područjima, kao i svojom cjelokupnom znanstvenom djelatnošću i aktivnošću, akademik Moguš ostat će upisan u povijest hrvatskoga jezikoslovlja kao vrstan istraživač hrvatske jezične baštine i promicatelj njezine vrijednosti, kao znanstvenik koji je svoj život posvetio jeziku kao bitnoj sastavnici i odrednici identiteta hrvatskoga naroda.